

ФОРМУВАННЯ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ ЛОГІСТИКИ

Галина КАРПЕНКО

асистент кафедри держави і права
Національного транспортного університету

Анотація. У статті досліджено організацію українських термінів логістичної наукової терміносистеми, зокрема, запозичених з інших галузей знань. Автор розглянула способи термінологічної номінації української мови логістичної сфери діяльності та визначила найпоширеніші з них – внутрішньомовні (термінологізація, транстермінологізація) і міжмовні переноси (калькування). Проаналізовано найпродуктивніші моделі творення термінів логістичної терміносистеми і встановлено, що у сучасній науковій думці, зокрема вітчизняній, логістика позначає проблеми й методи управління різноманітними потоками, передусім матеріальними й людськими, а також інформаційними, фінансовими тощо. Оскільки терміносистема логістики знаходиться на етапі свого становлення і значна частина термінів запозичена із суміжних галузей знань, зроблено спробу простежити процес формування нової термінології. Обґрунтовано необхідність побудови онтології предметної галузі логістики, що пов'язано з інтенсивним її розвитком.

Ключові слова: українська мова, термін, логістична термінологія, терміносистеми.

Загальна теорія термінології як особлива дисципліна, що узагальнює досвід термінологічної роботи, сприяє створенню та вдосконаленню термінологічних систем окремих дисциплін, виявляючи риси, властиві будь-яким термінам, і обмежуючи їх від рис, властивих термінам індивідуальних предметних полів або термінам групи споріднених дисциплін. Загальна термінологія виникла з досвіду практичної роботи над окремими термінологічними системами, коли відчувалася необхідність узагальнення накопиченого досвіду. Одним із завдань перед новою галуззю знання є визначення її методологічних принципів; її об'єкта та предмета; уточнення основних понять; усіх основних фахових розділів, їх змісту, субординації і взаємного зв'язку.

Упорядкована термінологія не тільки є підсумком і віддзеркалює найбільш прогресивну систему понять, а й володіє прогностичними властивостями і слугує інструментом для подальшого розвитку науки, історії людських цивілізацій та пошуків взаєморозуміння між народами, сприяє створенню глобальної терміносистеми.

Значний внесок у розробку фахової термінології мали праці основоположників термінознавства Г.Винокура, Д.Лотте, О.Реформатського та сучасних термінологів Б.Головіна, З.Комарової, В.Лейчик, А.Суперанської та ін. Аналіз англо-російських запозичень у науковій технічній сфері здійснювали зарубіжні науковці Ю.Буссе, Б.Карстен, Р.Галан, Ф.Гоетсем, М.Горлан, С.Майерс-Скоттон, П.Шмітт, Д.Розенфельд.

Дослідженню терміносистем окремих галузей науки присвячено чимало робіт українських та російських учених, зокрема О.Ахманової, Ф.Березина, Р.Будагова, Г.Винокура, В.Гака, А.Герда, Б.Головіна, Г.Купцової, Ю.Марчука, А.Смірницького та ін. Дослідження нових терміносистем є перспективними та актуальними з огляду на динамічний розвиток різних сфер діяльності людини, особливо таких новітніх, як логістика. Оскільки формування, опис та аналіз терміносистеми будь-якої галузі діяльності становив один із найважливіших аспектів її розвитку, інтерес викликає специфіка застосування у логістиці термінів, що вже використовуються вітчизняними науковцями у сфері економіки підприємства, менеджменту, маркетингу, бухгалтерського обліку тощо.

Метою статті є визначення особливостей

формування української логістичної термінології з урахуванням досягнень інших наукових терміносистем.

Початок термінологічної діяльності як самостійного напрямку наукових досліджень ототожнюють з розвитком радянського термінознавства (1931 р.), коли була опублікована перша стаття Д.Лотте з проблем уніфікації та стандартизації технічної термінології. Науковець займався питаннями стандартизації термінів, термінотворення, створенням понятійно-термінологічних систем та перекладом науково-технічних термінів. Він вважається засновником радянської термінологічної школи. Наприклад, запозичення розглядаються Д.Лотте як потенційне джерело поповнення споконвічної термінологічної лексики. Автор аналізує напрями, за якими відбувається процес перерозподілу значень: терміну приписується визначеність змісту («телеконтроль»); значення терміна конкретизується, звужується («барометр»); значення терміна розширюється («сліпа шахта»); значення термінів піддається метонімічному перенесенню («шліц» у значенні «виступ») [5, 21]. Д.Лотте описує і способи запозичення термінів. Першим способом автор визначає оригінальні запозичення. У цьому випадку при перекладі слово переноситься в мову перекладу «в тій формі», в якій воно існує в мові першоджерела. Причому якщо не відбувається ніяких змін, ми маємо справу з буквальною запозиченнями («блюмінг» з англ. Blooming, «крекінг» з англ. Cracking, «реле» з фр. Relais, якщо є які-небудь зміни, то це трансформоване запозичення («проекування» з лат. proectio, «трібка» з нім. Trieb). Цей спосіб, що одержав пізніше назву транслітерації, знаходить у Лотте явну підтримку [5, 21].

Класифікацію термінів за змістом використовують переважно у філософії, де є поділ на терміни спостереження і теоретичні терміни. Класифікація термінів за змістом, за об'єктом назви, розподіл їх за галузями знання або діяльності, або за фаховими сферами. Перелік цих сфер може бути узагальнено так: наука, техніка, виробництво (складові технічного базису сучасного суспільства); економічний базис, надбудова, менеджмент, логістика тощо. Ґрунтуючись на цій соціологічній схемі, можна сформулювати перелік напрямів, що входять до класифікації термінів за галуззю знання. У сфері науки виявляється група наукових термінів.

Термін розглядається на різних рівнях мови і в різних аспектах: у синхронії та діяхронії, функціонально-семантичному, лексикографічному, комунікативно-когнітивному. У сфері економічного базису і виробничих відносин мають місце, з одного боку, терміни мови опису (у мовах політичної економії, конкретної економії), а з другого – терміни мови обслуговування економіки, менеджменту, логістики [6, 7, 8, 9, 11, 12].

Терміносистема логістики тісно пов'язана з іншими галузевими терміносистемами, такими як менеджмент, маркетинг, а також включає в себе функціональні сфери бізнесу: постачання, виробництво, збут, розподіл тощо. Транспортні терміни були запозичені з таких сфер знань: менеджмент, транспорт, комерційна діяльність, технологія, машинобудування, маркетинг, міжнародні економічні відносини, право, математика, інформатика, ціноутворення, бухгалтерський облік, фізика.

Простежується тенденція зворотного запозичення логістичних понять зі сфери військової справи. Часто терміни являють собою кальки англійських термінів, оскільки прибічники чистоти мови прагнуть позбавити національну мову від англіцизмів, що призводить до словотворчого і синтаксичного калькування. Подібна різноманітність джерел запозичення термінів логістикою пояснюється історією її виникнення. Хоча в незначній кількості випадків у терміносистемі логістики позначені регіональні відмінності, наукові школи логістики, на відміну від ситуації в інших сферах знань, не впливають на терміносистему логістики. Між перегрупованими елементами, що використовують в інших науках, виникають нові взаємини і, як наслідок, утворюють нові термінологічні поля і гнізда [4, 14].

Грунтовну роботу над масивом існуючої в українській мові логістичної термінології здійснено І.Казиміровою та М.Григорак, що працюють над лексикографічною книгою «Логістика: словник термінів». Науковці звертають увагу на те, що в цій галузі науки українська термінологія ще достатньо не усталена, і словник, що готується, має сприяти її упорядкуванню й унормуванню, рекомендуючи кращі з наявних відповідників і відкидаючи невдалі терміни. Для успішної інтеграції вітчизняної логістики у світову важливо усвідомлювати зв'язок української логістичної терміносистеми з відповідними терміносистемами розвинутих європейських країн, США та ін. Тому досліджувати українську логістичну терміносистему доцільно в паралельно до відповідної термінології в російській та англійській мовах [2].

Аналізуючи логістичну терміносистему української мови, І.Казимірова та М.Григорак розподіляють термінологію на групи за напрямками логістичної діяльності:

1) загальна теорія логістики (визначення загальних термінів, концепції логістики, принципи, критерії, цілі, логістичні системи, логістичний менеджмент, стандарти логістичного обслуговування, ланцюги поставок, безпека і надійність);

2) організація постачання і закупівель;

3) виробнича логістика (організація матеріального руху на підприємстві);

4) організація розподілення продукції;

5) управління запасами;

6) організація складування і вантажоперевезення (навантаження – розвантаження, перевалка, крани, кари, тара, упаковка);

7) транспортування (транспортні засоби, термінали, дороги, організація перевезень, документація з перевезень, митні процедури);

8) ІТ (інформаційні системи і технології) в логістиці [3, 27].

Також до терміносистеми логістики науковці пропонують включати математичні терміни, якими керується логістика в теорії і на практиці. Дещо інший розподіл використовує А.Купцова, виокремлюючи дев'ять термінологічних полів:

1) «*purchasing management*» (управління закупівлями);

2) «*logistics of production*» (логістична підтримка виробництва);

3) «*order management*» (управління замовленнями);

4) «*transportation*» (транспортування);

5) «*warehousing and material handling*» (складування і вантажопереробка);

6) «*inventory management*» (управління запасами);

7) «*information technologies*» (інформаційне забезпечення);

8) «*logistics management*» (управління логістичними системами);

9) «*supply chain management*» (управління ланцюгами поставок) [4, 12].

Ю.Дорохова для впорядкування логістичної терміносистеми пропонує виділяти три сфери логістики та відповідної термінології:

1. Логістика виробництва – сфера логістики, яка організовує доставку всіх матеріалів, сировини, виробничих і допоміжних матеріалів у рамках виробництва індустріального підприємства, подальше транспортування та видалення відходів.

2. Логістика промисловості – галузь логістики, що служить для планування і покриття попиту на матеріали і супроводжуючу їх інформацію в ланцюзі створення вартості промислових товарів від постачальників через підприємство до клієнтів. Логістика промисловості знаходиться в тісних відносинах із транспортною логістикою і логістикою торгівлі, у зв'язку з необхідністю з'ясування попиту (торгівля) та розподілу товарів (транспорт).

3. Логістика розподілу – сфера логістики, яка займається всіма фізичними, диспозитивними й адміністративними процесами у сфері розподілу товарів від виробничого або торгового підприємства до наступного етапу або до споживача [1].

Згідно зі специфічним об'єктом науки логістики А. Купцова виділяє три мікрополя: «*flow*» (потік), «*operation*» (операція) та «*structure*» (структура), що пов'язані між собою у певній ієрархічній системі. Термінологічні гнізда, що включають у себе найбільшу кількість підродових і видових термінів, представляють терміни-домінанти «*product*» (продукт), «*order*» (замовлення), «*stock*» (запас), «*planning*» (планування) [4, 14].

Важливим фактором, який необхідно враховувати під час аналізу логістичної терміносистеми української мови, є те, що часто логістичні терміни в англійській мові є аббревіатурами, які в українській мові перекладаємо описовими словосполученнями. Наприклад:

– *EOQ* – рентабельний обсяг замовлення;

– *EOI* – рентабельний інтервал між замовленнями;

– *ERP* – планування ресурсів підприємства.

Відповідно до традиції передавання англійських термінів – описових словосполучень з

аббревіатурами – загальноприйнятим є передавання їх в українській мові ініціальними аббревіатурами – «ФОВ» (ФОВ, *FOB-free on board*), «ФОР» (ФОР, *FOR-free on rail*), «ФОТ» (ФОТ, *FOR-free on truck*) або складними словами, які не містять аббревіатур: «франко-аеропорт» (франко-аеропорт, *FOB airport*), «франко-завод» (*EXW-ex works*) [3, 29].

З точки зору словотворення більшість термінів логістики – складні двокомпонентні терміни, що складаються з двох іменних основ при роздільному їх написанні (нестійке складне слово). Терміни логістики характеризуються безафіксальним способом утворення, практично відсутні основоскладання і компресія, але поширені конверсія й аббревіація [4, 15].

Значна частина логістичної термінології являє собою стійкі словосполучення, кожне з яких сприймається як одне ціле і його значення не є сумою складників, наприклад: «небезпечний вантаж», «вхід на ринок», «чорний ящик» (модель «чорного ящика» тощо). У ряді випадків прикметник у терміні-словосполученні має основне смислове навантаження («давальницька сировина», «диференційований тариф») [3, 30], тому у словниках вони наводяться за літерою, з якої починається саме прикметник.

Вплив глобалізації у логістичній терміносистемі простежується в тому, що пріоритетною мовою в логістиці є англійська, а США є лідером у науковому осмисленні та практичному застосуванні логістики. Терміни логістики не мають суттєвих регіональних відмінностей у Європі та США, проте між Заходом та СНД існує певна різниця.

З цією думкою погоджується й О.Іванова, обґрунтовуючи, що фактором, який доводить значний вплив такого екстралінгвістичного фактора, як міжнародна глобалізація, є домінування у більшості молодих термінологій (логістика, міжнародний туризм, комп'ютерна техніка) англійських термінів, що переходять до терміносистем інших мов без перекладу, способом калькування [2, 11]. Аналізуючи формування терміносистем новітніх наук, О.Іванова констатує, що майже всі термінології (за деякими винятками) на стадії свого становлення демонструють велику синонімію і полісемію.

Сукупність логістичних термінів можна вважати саме терміносистемою, що перебуває в процесі свого формування, оскільки її термінологічний фонд зазнає постійних трансформаційних змін. Переважну більшість англійських термінів було запозичено і лише 3% можна вважати новими (новотвореними) термінами. Характер запозичення термінів показує, що терміносистема логістики утворилася внаслідок перебудови термінології, що складалася протягом тривалого періоду в міру накопичення теорії цієї сфери знання, на основі об'єднання понять широкого спектра економічних, технічних, математичних і юридичних наук без істотної зміни змісту. Про відносну структурованість і впорядкованість терміносистеми також свідчить наявність логічно пов'язаних між собою в певній ієрархії термінологічних полів, мікрополів і гнізд [12].

Терміносистему можна вважати цілісною, оскільки її елементами охоплюють всі необхідні елементи спеціальної галузі, крім цього, терміносистема логістики адекватна системі понять даної галузі знання. Для вирішення екстралінгвістичних і лінгвістичних проблем терміносис-

теми нової галузі знання вважається доцільним ведення роботи одночасно за ономасіологічними і семасіологічними напрямками, коли фахівці з логістики знаходять лексичне відображення нової концепції, а термінознавці продовжують роботу над стандартизацією й уніфікацією терміносистеми логістики. Логістиці необхідна уніфікація аббревіатур, подальше уточнення та розробка логістичних концепцій для зниження полісемії та синонімії. На сьогодні постала необхідність складання логістичних словників і глосаріїв, яких не вистачає для широкої аудиторії [4, 17].

Зокрема, до загальноприйнятих у практиці словників, що фіксують поточний розвиток логістичної терміносистеми, належать термінологічні словники Європейської логістичної асоціації (*Terminology in logistics. Terms and Definitions*), *LINGVO Business Vocabulary* (*English source*), словник із логістики Європейської логістичної асоціації (*European Logistics Association – ELA*), словник із логістики Ради з ланцюгів поставок *SUPPLY CHAIN and LOGISTICS. TERMS and GLOSSARY*, словник *Inventory Ops Dictionary*.

Термінологія виконує свою основну функцію – номінативну – і характеризується рядом ознак. При цьому терміни існують у межах термінології певної сфери знання або професійної діяльності. Одними з найбільш поширених способів термінологічної номінації української мови логістичної сфери діяльності є внутрішньомовна (термінологізація, транстермінологізація) і міжмовні переноси (калькування). На інтернаціональному рівні роль основного термінологічного донора виконує англійська мова. Проаналізувавши становлення технічної та логістичної термінології як основи для формування відповідної терміносистеми, нами встановлено, що у сучасній науковій думці, зокрема вітчизняній, логістика позначає проблеми й методи управління різноманітними потоками, передусім матеріальними й людськими, а також інформаційними, фінансовими тощо. Оскільки терміносистема логістики знаходиться на етапі свого становлення і значна частина термінів запозичена із суміжних галузей знань, необхідно простежити процес формування нової термінології, що дасть можливість спростити подальшу її систематизацію та стандартизацію. Наука логістики продовжує еволюціонувати. Так, інформаційна логістика або логістика утилізації відходів виникли порівняно недавно, тому термінологія цієї сфери розвивається нині особливо інтенсивно, що обумовлює необхідність побудови ґрунтовної онтології предметної галузі логістики, що допоможе систематизувати термінологічну лексику логістики й обґрунтувати її терміносистему – упорядковану множину термінів із зафіксованими зв'язками між ними, які відповідатимуть позначуванню цими термінами поняттям.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дорохова Ю.Э. Применение онтологий для создания терминосистем (на примере терминологии логистики) // Русский язык и литература в международном образовательном пространстве: современное состояние и перспективы. – Granada, 2010. – www.hse.ru/data/2011/03/24/1212040798/Онтологии.doc

2. Иванова О.Б. Динамика становления терминологии новой предметной области: на материале терминосферы нанотехнологии в английском и русском языках:

Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание». – М., 2010. – 24 с.

3. Казимірова І., Григорак М. Проспект словника «Логістика. Словник термінів» // Лексикографічний бюлетень: 36. наук. праць / Відп. ред. І.С.Гнатюк. – К., 2011. – С. 24–32.

4. Купцова А.К. Проблемы формирования терминологий новых наук: на примере логистики: Автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.04 «Германские языки». – М., 2007. – 17 с.

5. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии // Вопросы теории и методики. – М., 1961. – 159 с.

6. Промышленная логистика / Под ред. А.А. Колобова. – М., 1997. – 204 с.

7. Родников А.Н. Логистика: терминологический словарь. – М., 1995. – 251 с.

8. Copacino W.C. Creating the Perfect Order // Traffic Management. – February 1993. – P. 27.

9. European Logistics Association – ELA. – www.elalog.org

10. Inventory Ops Dictionary. – <http://www.inventoryops.com/dictionary.htm>

11. Magge J.F., Copacino W.C., Rosenfield D.B. Modern Logistics Management: Integrating Marketing and Physical Distribution. – New York, 1985. – P. 35.

12. The Supply-Chain Council. – www.supply-chain.org

Галина Карпенко

Формирование новой украинской терминосистемы логистики

Аннотация. В статье исследуется организация украинских терминов логистической научной терминосистемы, в частности, заимствованных из других отраслей знания. Автор рассмотрела способы терминологической номинации украинского языка логистической сферы деятельности и определила наиболее распространенные из них – внутриязыковые (терминологизация, транстерминологизация) и межязыковые переносы (калькирование). Проанализированы наиболее продуктивные модели создания терминов логистической терминосистемы. Установлено, что в современной отечественной науке логистика обозначает проблемы и методы управления разными потоками, прежде всего материальными и людскими, а также информационными, финансовыми и др. Поскольку терминосистема логистики пребывает на этапе своего становления и значительная часть терминов заимствована из смежных отраслей знания, сделана попытка проследить процесс формирования новой терминологии. Обоснована необходимость становления предметной сферы логистики в связи с ее интенсивным развитием.

Ключевые слова: украинский язык, термин, логистическая терминология, терминосистемы.

Galyna Karpenko

Formation of new Ukrainian logistics terms system

Annotation. The article researches arrangement of Ukrainian logistics scientific term system, especially borrowed from other knowledge fields. The author has viewed attempts of Ukrainian language logistic sphere terms nomination activity and determined the most common of them – inner language (words into terms transformation, terms from one field of science is transferred to another one) and inter-language transportation (modeling words and constructions after foreign patterns). The author analyses the most efficient creation models of logistics term system and ascertains that in modern scientific thought, especially native, logistics marks management problems and methods of different flows, first of all material and human one, and also information, finance, etc. Since term logistics system is on a stage of its formation and considerable part of terms is borrowed from adjacent knowledge fields, an attempt to trace new terminology formation process is made. The necessity to create logistics subject field ontology is substantiated which is connected with its intensive development.

Key words: Ukrainian language, term, logistics terminology, term systems.